

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.М. ЛИЧ,
д.е.н., професор Київський національний університет будівництва і архітектури
В.Є. ШЕДЯКОВ,
д.соціол. н., к.е.н.

Удосконалення методології дослідження системи економічних відносин у процесі модернізації суспільства

Статтю присвячено важливим проблемам розвитку методології дослідження економічних відносин з точки зору управління людським капіталом, трансформації технологій управління під впливом загальносвітових тенденцій. Аналізуються їхні можливості та межі. Особлива увага приділяється змінам діапазону ефективного доповнення «жорсткої сили» (hard power) використанням «м'якого підходу» (sensitive side) до регулювання продуктивних сил, системи економічних відносин.

Ключові слова: модернізація, регулювання, управління людським капіталом, жорстка сила, м'який підхід.

Статья посвящена важным проблемам развития методологии исследования экономических отношений с точки зрения управления человеческим капиталом, трансформации технологий управления под влиянием общемировых тенденций. Анализируются их возможности и границы. Особое внимание уделяется изменениям диапазона эффективного дополнения «жесткой силы» (hard power) использованием «мягкого подхода» (sensitive side) к регулированию производительных сил, системы экономических отношений.

Ключевые слова: модернизация, регулирование, управление человеческим капиталом, жесткая сила, мягкий подход.

The article is dedicated to the important development problems of methodological researches of economical relations from the point of view of human capital management, management technologies' transformations under world tendencies influence. Their possibilities and limits are analyzed. Effective adding sensitive side to hard power using for economical relations productive forces' system regulation is in the limelight.

Keywords: modernization, regulation, human capital management, hard power sensitive side.

Постановка проблеми. Міжнародна спільнота інтенсивно шукає нові моделі взаємодії, балансу, економічного успіху, соціального розвитку та політичного устрою [1–3]. Співпали у часі найбільш кардинальні трансформації у різних сферах життя. Закладаються підвалини структури майбутнього. При цьому забезпечення довгострокової конкурентоспроможності національного проекту розвитку передбачає, що кожна країна має ретельно узгоджувати зовнішньоекономічну діяльність зі ступенем зрілості внутрішніх реформ [4, 5]. Без корінної модернізації суспільства, а особливо – економічних відносин, країна буде під загрозою. Може підвищитися ймовірність перетворення її на об'єкт зовнішніх маніпуляцій на користь чужих інтересів.

Мета статті – розглянути важливі проблеми розвитку методології дослідження економічних відносин з точки зору

управління людським капіталом, трансформації технологій управління під впливом загальносвітових тенденцій. Проаналізувати їхні можливості та межі.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід свідчить, що для нормального функціонування національне господарство вимагає створення адекватної інституційної бази у формі системи відносин власності, юридичних інститутів, політичних механізмів прийняття рішень усього, що прийнято називати «громадянським суспільством» і що формує необхідне середовище для ефективного відтворення ринкових агентів. Зростає рівень і жорсткість міжнародної конкуренції – необхідні адекватні відповіді, у тому числі з реалізації креативних можливостей системи економічних відносин [6–8]. У цих умовах вкрай потрібні інституційна та інноваційно-структурна перебудова, зміни в техніко-технологічному стані виробництва, який нині послаблює наші позиції в міжнародному поділі праці та її інтеграції. Проблема також у конкурентоспроможності вітчизняних товарів, утриманні та розвитку не тільки зовнішніх, а й перш за все внутрішніх ринків. Національна економіка першочергово має задовольняти потреби внутрішнього ринку на основі ефективного використання власних ресурсів і тільки, як правило, після цього експортувати товари кінцевого споживання.

У теперішніх умовах не варто орієнтуватися на універсальні рецепти та прості рішення складних проблем. В умовах глобалізації часто не регіональна близькість, а саме національно-культурні особливості при балансі економічної свободи та державного регулювання стають чинниками, які багато в чому визначають конкурентоспроможність. До того ж маршрути й форми забезпечення цього успіху можуть бути вельми різноманітними та досить самобутніми. Ефективним є вивчення та аналіз логіки появи, ідеї певної інституції або механізму, а не автоматичне запозичення вдалої у конкретному середовищі схеми.

Таким чином, існує переплетення чинників (й відповідних процесів) збереження національної ідентичності господарських структур – й необмежених державними кордонами варіантів розвитку в реалізації стратегічних парадигм у конкурентній боротьбі, яке впливає на забезпечення національних інтересів у світі сьогодення. І питання не в тому, як «ліквідувати відставання» у чомусь, а в тому, як «зберегти та зростити існуючі переваги», сконцентрувати ресурси та здійснити маневр ними, підтримати «точки росту». До того ж у нинішніх господарських умовах бути успішним глобальним конкурентом означає знайти для себе адекватну своїм конкретним особливостям технологічну нішу. А це можливо й для невеликих структур, й для «аутсайдерів» (зміст цього терміну теж значно змінюється; зовсім різні шляхи можуть вести до необхідного результату). Аналогічні наявним у нашої країни можливості, пов'язані з географічним положенням, при своєчасній зміні спеціалізації вже були вдало використані, наприклад деякими країнами форсованого розвитку, які виявилися здатні опанувати зовнішні ринки високотехнологічної

продукції, перетворилися на регіональні центри логістики, здійснення маркетингових, інформаційних, транспортних та інших послуг. Отже, вміле використання власних особливостей дозволяє бути локомотивом подальшого зростання конкурентоспроможності економіки на базі територіальних чинників. У той же час при їхньому дослідженні, відборі та розповсюдженні важливо не забігати наперед, не розпилюватися на другорядне, дрібне. Проте вкрай потрібні продуктивні економічні відносини зі стабільними загальними «правилами гри», зокрема передбаченість темпів інфляції та курсу національної валюти, законів із вилученням (податкових, митних зборів) та процедур їхнього застосування, відповідальність влади за свої дії перед суспільством і бізнесом. Важливо, що при виконанні сервісних послуг і відповідному зростанні ролі країни в регіоні необхідно враховувати факти на макрорівні – пов'язані з відсутністю підозр держав-сусідів у намаганні грати в гегемоністські ігри, що кореняться в історичній спадщині народу, на мікрорівні – використовувати соціопсихологічні характеристики у взаємодії власне економічного та мотиваційного аспектів.

Разом із тим дійсно кардинально змінюються умови і, щоб забезпечувати власну конкурентоспроможність, необхідно змінюватися нашій структурі соціально-економічного розвитку. Відповідно, необхідна робота думки, визначення тенденцій, що формуються, посилення свого впливу на зовнішньоекономічній та зовнішньополітичній арені. Водночас досягнення інформаційної революції, з якими сьогодні асоціюється науково-технічний та соціально-економічний прогрес, досі репрезентовані часто-густо в основному у вигляді розрізнених чужорідних крапель, в ліпшому випадку – відносно компактних надбудов, які забезпечують зв'язок місцевих структур зі світовими ринками, але не мають глибоких коренів у середовищі. В умовах інверсійного розвитку (коли не громадське суспільство створює державу, а держава забезпечує генезис громадського суспільства) розвинена громадськість передбачає досягнення певного економічного рівня. Частка економічних культур може забезпечувати основний акцент на творчих можливостях індивідуалізму, інші – надавати цьому індивідові права та свободи у процесі відповідних реформ. Тому якщо при адміністративно-командній системі основною дійовою особою був «виконавець», незалежно від того, на якому щаблі ієрархічної драбини він стояв, то за умов більш або менш відкритого суспільства суб'єктом управління виступають люди, їх інтелектуальний капітал, які мають характеризуватися компетентністю, інформованістю, здатністю до інноваційної діяльності. Трансформація суспільства посилює протиріччя різних ієрархій цінностей суб'єктів економічних відносин та діапазон відмінностей чинників трудової поведінки.

На сьогодні мова йде про зміну моделей розвитку та організації економічних відносин, підвищення ступеню плюралізму трансформації, можливість конструктивного оптимального поєднання позитивних рис різноманітних секторів. Звісно,

постсучасність – безпосередньо зовсім не контрмодерн, оскільки визнає розвиток та не відміння можливості модерну. Але постсучасність може зірватися до контрмодерну. Тоді зміцнюються саме негативні форми відчуження, більш міцно відчувуються спроби маніпулювання методами потайного керування, психологічний тиск ймовірності ситуації політичного хаосу, початку періоду політичної депресії в суспільстві, зростання політичних провокацій, поглиблення діапазону втрачених можливостей, поява нових форм розриву соціальної реальності: існуючих та уявних. Тому зростає необхідність попередити цей сценарій за рахунок дієвих механізмів соціальної організації шляхами модернізації. Зміст політики в цих умовах має бути спрямований на вирішення завдання не допустити перетворення стратегії економічного розвитку на об'єкт своєкорисних політичних маніпуляцій.

Водночас з точки зору наукової школи Е. Гідденса «соціальні відносини вже неможливо сприймати як об'єктивну даність – вони не спадкуються, а створюються людиною, що веде до зростання невизначеності та ризику, але в той же час і відкривають нові можливості» [9, р. 33]. Це повертає до спроб аналізу відносин, які є повністю об'єктивними, але суб'єктивними, тобто реалізуються виключно через суб'єктів. Зняття шор колишніх ідеологічних догматів дозволило ширше розглянути природу форми відчуження, пов'язану з сутністю соціальних процесів не тільки при капіталізмі, але й при інших способах виробництва, а також під впливом трансформацій в напрямі постмодерну у світових центрах та на полупериферії – і підійти до аналізу явища глибше, ніж раніше. Відновлено відношення до феномену відчуження як принципово синтетичного, що органічно поєднає пізнавальний і ціннісний зміст. Фахівцями різних наукових шкіл було підкреслено, що відчуження народжувалося та розвивалося як складний комплекс не тільки економічних, а й технологічних, етичних, психологічних відносин. Тому розкриття змісту на категоріальному (а не побутовому, розповсюдження якого здатна викликати його додаткова популярність) рівні потребує уваги до поширення когнітивного використання потенціалу понять «суб'єктного начала» та «суб'єктних відносин». На цей час уже існують цікаві теоретичні розробки, в яких фіксують специфічну природу суб'єктних відносин, зокрема підкреслюється, що суб'єктне відношення може бути повністю об'єктивним, матеріальним і існує незалежно від того, яким чином воно проходить через свідомість людей. Але воно відрізняється від «чисто» об'єктивного відношення тим, що не може реалізуватися інакше, як пройшовши через свідомість суб'єкта тим або іншим чином [10, с. 12–22], що дозволяє значно поширити інструментарій вивчення та використання (в тому числі за рахунок цілеспрямованого введення характеристик ідеального як об'єктивної реальності). Цей методологічний підхід, з нашої точки зору, заслуговує серйозної уваги, містить додатковий потенціал розробки значного кола питань соціальної організації. І відчуження, і творчість – характеристики певної представленості, репре-

зентації суспільних соціально-економічних відносин у речах, людях, формах діяльності. Причому характер цієї репрезентації потенційно дозволяє фетишизацію соціальності та її обертання ірраціонально-перетвореними явищами.

Проте дослідження форм відчуження у сьогоденні передбачає визнання таких фактів, як: 1) здійснення ретельного аналізу природи та форм відчуження було проведено головним чином у його «класичному» середовищі, котре пов'язувалося з капіталістичним проектом, 2) мала місце трансформація або повне подолання деяких найбільш досліджуваних варіантів відчуження, 3) пройшло народження та посилення нових, не достатньо опрацьованих, форм несвободи людини та суспільства. Проте виявилось, що зовсім не всі види відчуження можуть бути ліквідовані зараз без ризику посилення подальшої ірраціоналізації господарського життя суспільства.

Але замість цього для України використання моделей рефлексивної модернізації ускладнено не тільки поєднанням руху постіндустріального та пострадянського, а й двома специфічними викликами. Перший з них. Ідеологія споживацтва як наслідок неолібералізму на глобальному рівні зламала ціннісний настрій пуританства. Етика наполегливої праці, слугування Ділу трансформується на завдання легкого збагачення. Глобалізація розламає національні об'єднання на різнопрофільні регіони. Другий виклик. Відчуження держави від основної маси народу на тлі серйозних внутрішніх і зовнішніх проблем.

Втім, на базі відчуження власності здійснюється розвиток почуття відчуженості людини. Звісно, початок соціальних змін здатний породжувати ситуації, коли різке зростання духовної самосвідомості та політичної свободи стикається з відсталістю економічних і господарських структур. Додатковим джерелом стану відчуженості може стати персональна та соціальна «незрозумілість», «непередбачуваність» світу, його тенденцій розвитку і трансформування, а тому – його сприйняття як заздалегідь ворожого. Відповідно, практичне і теоретичне опрацьовування етапів змін повинно враховувати, що панування адміністративно-бюрократичної системи управління може забезпечити і генетично вторинні форми відчуження в галузі політики й культури (в широкому сенсі) домінування, посилюючи моменти відчуження праці. Тому здійснення модернізації нині передбачає суттєві зміни у послідовності, темпах, формах, методах, механізмах перетворень, і збільшення ролі як духовно-інформаційної складової розвитку, так і технологій соціальної організації економічних відносин [11, 12].

Нові горизонти розвитку відкриваються тим державам, де суспільний устрій оптимально сприяє реалізації творчого потенціалу громадян. Забезпечення гідного місця у світовій системі координат передбачає трансформацію держави на дійсно інноваційну, зі скороченням бюрократичних і збільшенням творчих функцій, будівництвом механізму фактично безперервної участі громадян в соціальній організації. На цій основі змінюється структура «людського капіталу»; сам зміст соціогосподарського життя дедалі більше задається не «ке-

рівною елітою», а повсякденними контактами особистостей між собою. Постмодерн позначає різноманіття (і рівність) моделей прогресу, опори на існуючі устої, а не боротьбу з ними. Єдність віри та розуму відкриває моделі нових соціальних укладів без станових обмежень. Актуалізація логіки парадокса базується на включеності в нові, незвичні визначення раціоналізму, креативні в нових умовах, традиції – аж до використання практик міфотворчості. Інтерпретації минулого повинні не заважати, а допомагати теперішньому та майбутньому. Органічність, успішність трансформацій забезпечує синтез заздалегідь різнопланових елементів здійснення мегапроєкту розвитку, пов'язаних з формами народовладдя та моментами автократії і адаптованих до конкретних умов економічних відносин певного соціуму [13, 14].

Постсучасні тенденції управління пов'язані з поширенням стимулювання крім адміністрування, збільшенням діапазону «м'якої сили» при організації економічних відносин. Під впливом існуючих завдань та умов постмодернізації механізмів соціальної інтеграції суспільства йде процес активного переформатування політичної реальності. При умові задіяння різноманітних ефективних механізмів соціального партнерства в якості соціальних технологій інтеграції суспільства, наявність в країні секторів з суттєвими відмінностями, розвиток диференціації стає додатковим ресурсом пошуку та розвитку. Використання у практиці соціального управління потенціалу соціокультурної організації відповідно до моделей модернізації дозволяє застосовувати наявні резерви розвитку як інституціональних, так і неінституціональних форм соціальної активності. При цьому саме в ході діяльності особистість створює різні форми рефлексії та налаштовується на певну структуру буття. Особистість набуває цілісного вигляду саме як соціальна. Тому так важливе недопущення двійних стандартів, повага до національних та історичних особливостей кожної держави під час демократичних трансформацій без спроб культуртрегерства. Для соціальної організації економічних відносин необхідним є оптимальним поєднання універсальних демократичних цінностей та національних особливостей народовладдя, що впливає на різноманіття поглядів на сутність демократичного устрою. Країна мусить брати активну участь у процесі генезису позитивних змін у світі за рахунок свого варіанту модернізації, розвитку за інноваційною моделлю, більш повного використання свого потенціалу, а особливо інтелектуального, та посилення міжнародної уваги до систем цінностей кожного суспільства.

Суттєво, що сьогодні велике значення для підвищення продуктивності економічних відносин та ефективності творчих зусиль фахівців набуває зростання «наукоємності» усіх сторін громадського життя і розвиток нових технологій, форм організації праці й ергономічних режимів трудової діяльності, поширення використання в економіці новітніх досягнень різних галузей науки, збільшення уваги до аналізу поточного стану корпорацій, визначення причин інтелектуальних, матеріальних, комерційних втрат та розробка на цій

базі як оперативної–тактичних відповідей, так і стратегічних завдань соціально–економічного розвитку. Так, наприклад, у залежності від конкретних завдань та умов існування корпорації, можуть бути використані щонайменше дві моделі організаційно–управлінського впливу на персонал: директивне керування при задіянні «жорсткої сили» (hard power) (вимога діяти лише так, як визначено) або стимулювання бажаної поведінки з використанням «м'якого підходу» (sensitive side). Місії та завдання економічної та політичної корпорації, становлячись єдиними для всіх учасників громадського життя, самі перетворюються на базу їх загального контролю за собою та виробничим процесом, приводячи до високого соціально–економічного ефекту. «Жорсткий менеджмент» з беззастережним виконанням наказів й розподілом трудового колективу на командирів і підлеглих змінюється демократичним «м'яким» управлінням, що стимулює ініціативу та пошук, удосконалює продуктивні сили, систему виробничих відносин. Зміцнюється розуміння більшістю співпрацівників значення діяльності підприємства, взаємовпливу окремих операцій та їхньої ролі в загальній мережі. Під час «масової творчості» (відносно новий феномен: якщо раніше творчість базувалася на особистості, індивідуальності та була своєрідною антитезою масовості, то тепер саме їхня єдність – обов'язкова умова динамічного розвитку структури) затверджуються нова трудова мораль та соціально–політична культура, формується професійна поведінка, аномальна епосі фордизму.

Важливо більш ретельно враховувати глибинний і багатобічний характер постмодернізації, її адаптацію до сподівань населення і зміцнення народних традицій. Причому більшість західних теоретиків–неокласиків у галузі управління підкреслюють, що в умовах глобальної інформатизації важливе значення має не стільки міць управлінського впливу на систему як цілісну, скільки векторно–цільовий вплив на окрему необхідну точку системи. За синергетичним підходом управління обов'язково узгоджується з рисами об'єкту управління та елементами системи прийняття рішень, тобто вся складність управління нелінійними системами міститься в аналізі просторо–часових параметрів питань, що дозволяє приймати нестандартні рішення. Так, уже наприкінці ХХ сторіччя був визнаний як досить ефективний контекстуальний підхід, за яким аналіз діяльності та змін у організації повинен обов'язково здійснюватися з ретельним всебічним урахуванням середовища. Водночас, наприклад, К.С. Гаджів підкреслює, що світовим трансформаціям сьогодні не адекватні будь–які спроби однозначних пояснень; природно, людство не обмежується рамками західноєвропейської цивілізації: «Народи можуть по–різному трактувати зміст і форми демократії... – народовладдя», «існують норми, цінності та інститути, які з–за своєї історичної і політико–культурної специфіки не можуть бути відтворені в чистому виді без їх первинного контексту» [15, с. 151]. Він спеціально звертає увагу, що вже сьогодні ми маємо справу з більш

складним соціальним феноменом, коли неможливою є перемога будь-якої моделі соціальної системи. За А. Зиннов'євим і взагалі «найбільше, на що ці народи, які західні-зуються, можуть розраховувати, це опинитися у сфері влади, злиття й колонізації Заходу, причому на тих ролях, які їм може дозволити сам Захід» [16, с. 19]. Причому, за С. Хантингтоном, для того, щоби країна при цій трансформації змогла забезпечити культурну ідентичність, слід дотримуватися трьох умов: 1) політична та економічна еліта країни в цілому має підтримувати і вітати цей крок, 2) народ має погодитися на прийняття нової ідентичності, 3) панівні групи тої цивілізації, у які намагається влитися розколота країна, мають бути готові прийняти «новонаверненого»; саме еліта має надзвичайне значення при подоланні розколу країни [див.: 17, с. 45]. Гуманізовані технології постмодерну тому не можуть бути соціально нейтральними. Вже на стадії проектування в них закладається свідомо орієнтація на розвиток і збагачення національної культури.

Висновки

Процеси глобалізації закономірно поглиблюють вплив міжнародного середовища на розвиток національної економіки. Формування громадянського суспільства, його модернізація, захист національних інтересів вимагають постійного системного удосконалення методології дослідження економічних відносин, творчого пошуку ефективних механізмів її розвитку на основі аналізу та синтезу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
2. Lansbury R.D. Perspectives of Industrial Relations in the Twenty-First Century // The Perspectives of Industrial Relations in the 21st Century. IIRA 3rd Asian Regional Congress. – Vol. 4. – 1997. – P. 3–17.
3. Double Shift. Transforming Work in Postsocialist and Postindustrial Societies / Ed. by B. Silverman, R. Vogt, M. Yanowitch. – N.Y., L.: M.E. Sharpe, Inc., 1993. – 217 p.

4. Конкурентоспроможність і сталий розвиток у глобальній перспективі. Доповіді і повідомлення Міжнародної наукової конференції / За ред. Білоруса О.Г., Ворони В.М. – К.: ICEIMB НАН України, IC НАН України, 2005. – 203 с.

5. Шедяков В.Е. Конкурентоспроможність національного проекту економічного розвитку в інформаційну епоху // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. – 2005. – №10 (53). – С. 16–22.

6. Чухно А. Новая экономическая политика // Экономика Украины. – 2005. – №6. – С. 4–10.

7. Апатова Н. Методологические основы исследования информационной экономики // Экономика Украины. – 2005. – №7. – С. 58–65.

8. Производство как общественный процесс (актуальные проблемы теории и практики) / Отв. ред. В.И. Толстых. – М.: Мысль, 1986. – 350 с.

9. Beck U., Giddens A., Lash S. Reflexive Modernisation: Politics, Traditions and Aesthetics in the Modern Social Order. – Cambridge: Polity Press, 1994.

10. Отчуждение труда: история и современность / Я.И. Кузьминов, Э.С. Набиуллина, В.В. Радаев, Т.П. Субботина. – М.: Экономика, 1989. – 287 с.

11. Егоров И.А. Логика экономического процесса: социоэкономический синтез // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №4. – С. 27–36.

12. Лич В.М. Трудовой потенциал: теория та практика відтворення. – К.: Наук. світ, 2003. – 313 с.

13. Суименко Е.И., Ефременко Т.О. Homo economicus современной Украины. Поведенческий аспект. – К.: Институт социологии НАНУ, 2004. – 244 с.

14. Український соціум: інтеграція інтелектуального потенціалу / За ред. Врублевського В.К. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2005. – 396 с.

15. Гаджиев К.С. Вестернизация или особый путь модернизации? // Политические исследования. – 2008. – №4. – С. 148–162.

16. Зиновьев А.А. Запад. Феномен западнизма. – М.: Эксмо, 2003. – 512 с.

17. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Полис. – 1994. – №1. – С. 33–48.

Т.А. ГОВОРУШКО,
д.е.н., професор, Національний університет харчових технологій,
І.П. СИТНИК,
к.т.н., доцент, Національний університет харчових технологій

Функції і роль грошей у сучасній економіці

У статті розглядаються дискусійні питання щодо функцій грошей та їх впливу і ролі в сучасній економіці.

Ключові слова: гроші, вартість грошей, форми грошей, функції грошей, світові гроші.

В статье рассматриваются дискуссионные вопросы относительно функций денег и их влияния и роли в современной экономике.

Ключевые слова: деньги, стоимость денег, формы денег, функции денег, мировые деньги.

The article deals with controversial issues concerning the functions of money and their influence and role in modern economy.

Keywords. Money, value for money, a form of money, functions of money, the world's money.